THE STUDY OF RELIGION AND HISTORY

Vol.4 No.1 2026

ISSN P : 3006-3329

ISSN E : 3006-3337

محمد اسلم رسولپوری بطور محقق ، نقاد ، ما ہر لسانیات تے مرتب و متراجم

ASLAM RASOOLPURI AS A RESEARCHER, CRITIC, LINGUIST, COMPILER, AND TRANSLATOR

رانجھا خان مظہر
پی ایچ ڈی سکالر ,شعبہ سرائیکی، دی اسلامیہ یونیورسٹی بہاولپور
ڈاکٹر بدر مسعود خان
اسسٹنٹ پروفیسر, شعبہ سرائیکی، دی اسلامیہ یونیورسٹی بہاولپور

Abstract:
Exploring the profound intellectual legacy of Muhammad Aslam Rasoolpuri, this comprehensive study delves into his multifaceted contributions to Saraiki literature as a pioneering researcher, literary critic, linguist, and translator. Rooted in the academic and Sufi traditions of Vasti Rasoolpur, his intellectual journey was heavily shaped by early exposure to Persian and Urdu classics before encompassing broader global philosophies. His meticulous research spans eight major works, highlighting the mysticism and artistry of classical poets like Sachal Sarmast, Baidal Sindhi, Hamal Laghari, and Lutf Ali, while also preserving the ancient heritage of Saraiki folk music (Loli), standardizing the language through a comprehensive Saraiki primer, and exploring socio-legal themes such as the global history of capital punishment. As a transformative literary critic, Rasoolpuri introduced modern theoretical frameworks to the region through seven seminal books; his critical evolution transitioned seamlessly from Marxist progressive thought to existentialism (inspired by Sartre), structuralism, formalism, and the intricate application of post-colonial theory, alongside modern concepts like the "death of the author." In the domain of linguistics, he played a crucial role in defining the Saraiki script, analyzing its unique phonetics—specifically the implosive click sounds (Bachkar Aawazan)—and tracing the language's prehistoric indigenous roots to the Indus Valley and ancient Saharan civilizations. Furthermore, his translation of foundational global texts, including Aristotle's Poetics and the Communist Manifesto, coupled with his critical socio-political discourse on the Saraiki national identity, firmly establishes him as an institutional pillar who elevated the linguistic, cultural, and political consciousness of the Saraiki region.

Keywords: Muhammad Aslam Rasoolpuri, Saraiki Literature, Literary Criticism, Saraiki Linguistics, Post-Colonial Theory, Structuralism and Existentialism, Saraiki Script and Phonetics, Classical Saraiki Poetry, Folk Music Tradition, Translation Studies, Saraiki National Identity

محمد اسلم رسولپوری دی حیاتی دا پندھ:

محمد اسلم رسولپوری دی حیاتی دے پندھ کوں ٹریندیں ہوئیں جو ویہویں صدی دے تقریباً ادھ وچ دنیا دیاں قوماں ڈوچھی عالمی جنگ بھڑدیاں پیاں ہن پر سرائیکی رہتل چپ چاپ ڈینہہ کوں رات ،تے رات کوں ڈینہہ بݨیندی پئی ہئی ۔جتھ دریائے سندھ وگدا ہا تے سرائیکی وسیب دے واسیں دی ہزاریں سالہیں کنوں تریہہ لہیندا آندا ہا ۔ایں دریا دے مڑ تے وسݨ والے لوکیں دے ڈکھ سکھ سانجھے ہنۡ۔اُوں وقت ایں وستی رسولپور دے واسیں دا ڈکھ سکھ سانجھا ہا ۔ لیکن وستی رسولپور بݨن تے آباد تھیوݨ سال پیا ہے ۔ ڈاکٹر واصفہ جبیں اسلم رسول پوری دی دھی آپݨی کتاب " اسلم رسولپوری ہک نظریہ ساز نقاد " وچ وستی رسولپوری بݨن دے سال لکھدی اے :

THE STUDY OF RELIGION AND HISTORY

Vol.4 No.1 2026

ISSN P : 3006-3329

ISSN E : 3006-3337

"سرائیکی وسیب وچ ۱۹۳٤ء ، وچ بڈن آلی وستی رسولپور دے واسی وی آپڈے وسیب دی سیت وچ اُکے شریک ہن۔" (۱)

جمشیداحمد کمتر احمداڈی آپڈی کتاب " تاریخ احمداڈی (حصہ اول)" وچ قصبہ رسول پور دے آباد تھیوڈ دا سال لکھدے :

"رسولپور وچ پہلا گھر ۱۹۳۳ء وچ آباد تھیا ہا ۔ ول مرحوم غلام رسول خان قرآئی دی دعوت پیش کش تے ۱۹۳۳ء وچ قصبہ رسولپور آباد کیتا گیا ۔" (۲)

محمد اسلم رسولپوری اپڈی کتاب "تلاوڑے" اچ آپڈا جمڈاں خود ایں لکھدن:

" میں (اسلم رسولپوری) ۲۵ نومبر ۱۹٤۱ء کو ں وستی رسول پور تحصیل جام پور ضلع راجن پور وچ ہک متوسط مالی گھرانے وچ پیدا تھیا میڈے ابے دا ناں عبدالکریم خان ہا جیڑا کجھ عرصہ سکول وچ پرائمری ٹیچر دی حیثیت نال کم کریندے رہین۔ میڈا کنبہ علم و ادب نال دلچسپی رکھیندا ہا ابے سئیں کوں سرائیکی ادب تے حکمت نال وڈی دلچسپی ہئی او اردو تے سرائیکی شعر بہوں ڈھیر آہدے ہن تے عبد تخلص رکھدے ہن۔" (۳)

سروس ریکارڈ دے مطابق اسلم رسول پوری دی تاریخ پیدائش ایں درج اے:

" محمد اسلم رسولپوری یکم اکتوبر ۱۹۴۲ء کوں وستی رسول پور تحصیل جامپور ضلع راجن پُور وچ عبدالحکیم خان احمداڈی بلوچ دے گھر پیدا تھئے۔"(٤)

ڈاکٹر واصفہ جبین آپڈی کتاب " اسلم رسولپوری: ہک نظریہ ساز نقاد " وچ پیدائش کوں ایں لکھدی اے:

" ایں وستی وچ محمد اسلم ۱۹۴۱ء وچ عبدالحکیم خان احمداڈی دے متوسط طبقے آلے جھگے وچ اکھ کھولی " (٥)

محمد اسلم رسولپوری دی شادی دے بارےڈاکٹر واصفہ جبین آپڈی کتاب " اسلم رسولپوری: ہک نظریہ ساز نقاد"وچ لکھدی اے :

" اسلم رسولپوری ۱۹٦۸ ء اچ شادی کیتی اے تے بعدوچ رسولپور وچ باقاعدہ طور تے وستی وچ آپڈا گھر بنڑایا تے آپڈی ذاتی لائبریری بناوڈ کیتے کتاباں کٹھیاں کرڈ شروع کر ڈتیاں۔"(٦)

اسلم رسولپوری جیڑھے جو ہک ادبی گھرانے وچ یکم اکتوبر ۱۹۴۶ء وستی رسولپور وچ پیدا تھئے ایں واسطے ابتدائی تعلیم ڈیواوڈ سانگے آپڈی وستی دے پرائمری سکول وستی رسولپور وچ داخل کیتا۔ منڈھلی تعلیم توں بعد انہاں کوں گورنمنٹ ہائی سکول جام پور داخل کیتا تے انہاں نے

THE STUDY OF RELIGION AND HISTORY

Vol.4 No.1 2026

ISSN P : 3006-3329

ISSN E : 3006-3337

۱۹۶۱ء وچ میٹرک دا امتحان پاس کیتا۔ تعلیم و تربیت دے حوالے نال اسلم رسولپوری آپݨی کتاب "تلاوڑے" وچ لکھدے ہن:

> "میڈی تربیت چونکہ وڈے علمی گھرانے وچ تھی ہے ایں سانگے میکوں علم و ادب نال خصوصی دلچسپی رہی۔ میڈے نانا مولانا محمد موسیٰ خان دی شاندار لائبریری ہئی جیندے کنوں میں ڈھیر سارا فائدہ چایا تے مذہب خصوصاً تصوف کوں گہری دلچسپی نال پڑھیا۔"(۷)

اسلم رسولپوری آپݨے طالب علمی دے دور وچ ادبی تحریران لکھݨ ڈو مائل تھئے تے ایں دوران انہیں بالیں کیتے شاعری کیتی تے ڈرامے وی لکھے۔ نال انہاں باقاعدہ ڈائری لکھݨ شروع کیتی۔ جیڑھی اتفاقاً این فرینک دی ڈائری وانگوں ہک بال دے روزمرہ مشاہدات تے احساسات منعکس کریندی ہئی۔ایہہ گالھ وی اہم ہے جو انہاں دا نانا محمد موسیٰ خان ہک لکھاری ہاتے ڈو کتابیں دا مصنف ہئی انہاں کوں والد عبدالحکیم کوں شاعری پڑھݨ تے لکھݨ نال شغف ہا مگر انہاں آپݨے پُتر اسلم رسولپوری دی ادبی رہنمائی دی خاطر خواہ توجہ نہ ڈتی بلکہ اسلم رسولپوری کوں فقط سماجی طور تے ہک کامیاب شخص بناوݨ چاہندے ہن۔ تاہم لکھݨ پڑھݨ دا اے شوق اسلم رسولپوری خود آپ ای پالیندے رہ گئے۔ڈاکٹر واصفہ جبیں آپݨی کتاب "اسلم رسولپوری: ہک نظریہ ساز نقاد" وچ اسلم رسولپوری تعلیم، جوانی تے تصوف کے بارے لکھدی اے:

> "میٹرک وچ جوانی دی دہلیز تئیں قدم رکھندیں ہی انہاں دیاں دلچسپیاں ادب توں نکل تے عارضی طور تے تصوف تے مذہب تک پھیل گیاں۔ ایس دور وچ اردو تے فارسی کلاسیکی ادب دا مطالعہ نصیر بخش خاموش دے نال رل تے کرݨ لگے۔ فارسی تے اردو شاعری دے وسیع مطالعے دے بعد کئی دفعہ بیت بازی وچ نصیر بخش خاموش کوں ہرایا۔"(۸)

اسلم رسولپوری وی آپݨی کتاب "تلاوڑے" وچ تصوف ، روحانیت تے علمی تربیت بارے لکھدے ہن:

> "میڈی علمی تربیت رسول پور دے ہک وڈے عالم مولانا نصیر بخش صاحب دی صحبت وچ تھئی جیڑھا روحانی علماء دے نال نال تصوف، فارسی تے اردو ادب وچ مہارت رکھدے ہن۔ او فارسی وچ وی شعر آہدے ہن او خواجہ فرید دے دستِ بیعت ہن ول دیوانِ فرید دا باقاعدگی نال مطالعہ کریندے ہن اونکوں دیوانِ فرید تقریباً مکمل یاد ہا۔ اوں نے میڈے اندر تصوف، تاریخ، نجوم تے اردو دا ذوق پیدا کیتا۔"(۹)

اسلم رسولپوری بطور محقق:

اسلم رسولپوری بطور محقق سرائیکی ادب وچ بہوں وڈا کم کیتے جیندا تحقیق دے حوالے نال ڈھیر سارا کم اے ایں کم دا جائزہ گھندے ہوئیں انہاں دیاں اٹھ کتاباں موضوع دے حوالے نال اعلیٰ تے معیاری سودھیاں ہن ۔ اسلم رسول پوری دیاں تحقیق دیاں کتاباں(دو قدم کا ساتھی ،سچل سرمست ، بیدل سندھی ، سرائیکی کا قاعدہ ، وݨجھری زندگی ،حمل لغاری ، لطف علی ، سرائیکی لوک موسیقی) دا احاطہ اتے تحقیقی کم دے تجزیاتی مطالعہ دا جائزہ پیش کیتا ویندے ۔

THE STUDY OF RELIGION AND HISTORY

Vol.4 No.1 2026

ISSN P : 3006-3329

ISSN E : 3006-3337

حضرت سچل سرمست ہک فطری شاعر ہن آپ نے شاعری کہیں دی شاگردی حاصل کیتی تے نہ کہیں قسم دی اصلاح گھدی ہے، آپ سرائیکی شعر عموماً حالتِ وجد وچ آکھدے ہن جینکوں آپ دے مرید لکھ گھندے ہن۔ آپ دے اشعار دی تعداد ۹٦٦٦ ہے- حضرت سچل سرمست اپنے چاچا مرشد خواجہ عبدالحق دی محبت وچ کلام لکھیے تے ہک جاہ تے آہدے ہن:

"ہادی مہدی مرشد میڈا قادریہ ہے کامل
حق ہے اہوئی تا شک نہیں لاشک جاٹی برحق ہئی " (۱۰)

سرائیکی شاعر بیدل دے حالاتِ زندگی، شاعری دا سرسری مطالعہ تے ایندی سرائیکی شاعری دا تنقیدی جائزہ گھندے۔ بیدل دے حالاتِ زندگی بیان کریندے ہوئیں لکھاری بیان کریندے کہ بیدل فقیر وڈے پرہیزگار تے درویش صفت انسان ہن۔

محمد اسلم رسولپوری دی کتاب "بیدل سندھی" دا انتساب اپنڈے مرحوم پتر محمد ادریس خان دے نام کیتے تے بیدل دے ایں شعر نال:

ع بیدل اکھے تیڈے باجھوں — ساڈا رُوح نماٹاں

کیونکہ محمد اسلم رسولپوری اپنے مرحوم پتر دی یاد وچ ہک چھوٹا کتابچہ وی لکھیے جیندا ناں "دو قدم کا ساتھ" یعنی اوندی عمر ڈو سال ڈو ڈینہہ ہئی۔

ہک شعر لکھیے:

"شہزاد میرے دل کی تمنا تھی
ادریس کو سینے سے لگاتا کوئی دن اور" (۱۱)

اسلم رسولپوری بیدل دے عشق محبت دا واقعہ بیان کریندن:

ایک دن صبح کی نماز پڑھ کر بیدل گھر جا رہے تھے، کہ آپ کا سامنا ایک ہندو لڑکے کرم چند سے ہو گیا۔ آپ اس کی شکل دیکھ کر ایسے دل دے بیٹھے۔ اس کے بعد آپ کا زہد و تقویٰ سب برباد ہو گیا۔ ان دنوں سکھر چھاونی میں کرم چند کی دکان تھی۔آپ صبح سویرے اس کی دکان کے سامنے جا کر بیٹھ جاتے اور شام کو لوٹتے۔ اسلم رسولپوری بیدل دے عشق محبت کرم چند دے علاوہ ہے ڈو بندیں نال ہئی دے بارے لکھدے :

"کرم چند کے علاوہ آپ کو فقیر غلام محمد اور قاضی پیر محمد سے بھی محبت رہی۔ (۱۲)"

محمد اسلم رسولپوری دی کتاب " وکھری زندگی" ڈو مرحوم بھرانویں" عبداللطیف لطفڑ تے محمد ظریف خوشتر دی شاعری دا تحقیقی جائزہ گھندے ایں کتاب دا عنوان محمد اسلم رسولپوری انہاں دے ہک مشہور ڈوہڑے دے مقطع توں گھندے جیڑھا ڈوہڑا ایندی ترتیب ڈتی کتاب " وکھری زندگی" دے صفحہ نمبر ۱۲ تے ملاحظہ ہے :

"میڈے اچڑڑ دے چن حال نہ پچھ
محبوب دا ہر پھٹ جگری اے
ہُئے رس ہمراز ہن لطفڑ دے
ایں سانگے زندگی وکھری اے " (۱۳)

حمل لغاری دے کلام دا با غور مطالعہ کیتا ونجے تاں ایں گالھ دا واضح ثبوت ملدے کہ انہاں نے اپنڈے پیش رو شاعریں دا اثر قبول کیتے۔ حمل لغاری دا ہک ڈوہڑا جیندا محبوب دی زلفیں دی شان وچ ہے، معروف ہے کہ:

THE STUDY OF RELIGION AND HISTORY

Vol.4 No.1 2026

ISSN P : 3006-3329

ISSN E : 3006-3337

"زلف دراز میڈے دلبر دے نانگ سہہ ہن ستے
کھاوٹ کیتے پئے چھ ماری پیچ گھتی منہ اتے
ہک کھاوے بے ول ول کھاوٹ مندر پڑھٹ جے متے
شابش حمل آکھ نتاں، ہتھ پا جنھاں بہہ گئے" (١٤)

لطف علی دا سرائیکی کلام فنی خوبین نال مالا مال ہے تے سرائیکی کلاسیکی شاعری وچ سرفہرست ہے۔ لطف علی دا کلام نہ صرف خود زندہ ہے بلکہ بعد وچ آوݨ والے شاعریں دی استادانہ رہنمائی دا کم وی ڈیندا رہے تے اج تائیں اساڈے ذوق دی تسکین دا سامان فراہم کریندے۔

"ایں کتاب دا مضمون "لطف علی: حیات تے شاعری" محمد اسلم رسولپوری دا سرائیکی (انتخابی) برائے بی اے دے سلیبس وچ صفحہ نمبر ۴۹ کنوں گھن تے ۷۵ تک لکھیا ہوا ہے۔(مجدد، انور احمد، ڈاکٹر)، سرائیکی (انتخابی) بی اے، ملتان، پاکستان بکس، ملتان، ۲۰۰۵-۲۰۰۶ء، ص: ۱۹-۷۵) ایں کتاب دا مضمون ہک دفعہ ول محمد اسلم رسولپوری دی کتاب "سرائیکی ادب وچ معنی دا پندھ" شعری ادب وچ لطف علی: حیاتی تے شاعری" دے ناں نال صفحہ نمبر ١٤٨ کنوں ١٥٤ تک شامل ہے۔" (١٥)

خواجہ فریدؒ آتے کئی سرائیکی شاعریں دا اثر ہے۔ جیندے وچ ہک لطف علی وی شامل ہے۔ لطف علی بارے خواجہ فریدؒ آکھیا جو طالبیں دی رہنمائی واسطے لطف علی دی مثنوی سیفل نامہ (سیف الملوک) جیہاں کوئی کلام کائنی میں اپݨے سلوک دے ابتدائی مرحلیں وچ اوندا ہک ہک بند روزانہ ڈو ڈو گھنٹے وچ یاد کریندا ہم۔ خواجہ فریدؒ دے علاوہ لطف علی دا کلام ہنہیں شاعریں مثلاً حمل لغاری وغیرہ تے وی بہوں اثر ہے۔

محمد اسلم رسول پوری دا کتا بچہ" سرائیکی کا قاعدہ " لسانیات دے حوالے دے نال بہوں اہم تے معتبر قاعدہ ھے۔ ایندےوچ مکمل سرائیکی حروفِ تہجی وی شامل ہن جیندی تعداد ۵٤ ہے تے نال گانڈھیں حروفیں دی تعداد ۱۳ ہے۔ ملاحظہ ہے:

(آ اب بھ پ پھ ت تھ ٹ ٹھ ج جھ چ چھ ح خ د ڈ ڈھ ذ ر ڑ ڑھ ز ژ س ش ص ض ط ظ ع غ ف ق ک کھ گ گھ گ ل لھ م مھ ں ن نھ ڻ و ہ ء ی ے)

”سزائے موت کیوں؟“ محمد اسلم رسول پوری احمدانی بلوچ ایڈوکیٹ دا سماجیات اتے بین الاقوامی نوعیت دے موضوع دا حامل کتابچہ ہے جیندے آغاز وچ سر ظفر اللہ دا پھاسی دے بارے بیان کردہ ہک اقتباس نوشتہ ہے۔۔ مصنف دے نزدیک دنیا وچ ۴۳ ممالک ایجھے ہن جتھاں جرائم تے سزائے موت نئیں ڈتی ویندی۔ انہاں وچ آسٹریا، آسٹریلیا، پانامہ، پرتگال، جرمنی، ڈنمارک، سویڈن، فرانس، فلپائن، فن لینڈ، کولمبیا، وینزویلا، لگسمبرگ، مناکو، ناروے، نیدرلینڈ، ویٹی کن، ہنڈراس، ہیٹی، یوراگوئے وغیرہ شامل ہن۔ ۱۸ ممالک ایجھے ہن جتھاں سوائے جنگی جرائم دے سزائے موت نئیں ڈتی ویندی اتے عام جرائم تے سزائے موت دا قانون وی نئیں۔ ۴۰ توں ودھ ممالک ایجھے ہن جتھاں ۱۸ سال توں گھٹ عمر دے افراد کوں سزائے موت ڈیوݨ دی پابندی ہے۔ انہاں دے نزدیک ابتداً حمورابی (۱۷۸۵ ق م) دے قانون وچ سزائے موت دا ذکر ملدے۔ ول شاہانِ وقت نے آپݨے ناجائز اقتدار کوں طول ڈیوݨ اتے آپݨے مخالفین کوں ختم کرݨ کیتے پروہتیں اتے ملکی تحفظ

THE STUDY OF RELIGION AND HISTORY

Vol.4 No.1 2026

ISSN P : 3006-3329

ISSN E : 3006-3337

دے ناں تے اینکوں مستقل رواج بݨا ڈتا۔ مصر، فلسطین اتے یورپ وچ ایں تے مختلف طریقیں نال عمل کیتا ویندا رہیا۔

سرائیکی لوک موسیقی (خصوصاً لوک گائیکی) دی تاریخ کم از کم پنج سو سال پراݨی اے۔ سرائیکی لوک گائیکی دی پہلی مثال سور داس دی لولی ہے۔ ایہہ عام فہم لہجے وچ گاوݨ وچاوݨ لگ پئے جنہاں کوں لولی آکھیا ویندے۔ سرائیکی لوک گائیکی سرائیکی وسیب دی روح اے۔ ہک سرائیکی لوک گائیکی تے ڈوجھی سرائیکی کلاسک نیم موسیقی۔ سرائیکی وسیب لوک گائیکی وچ روح لولی دا ودھیج اہمیت اے۔ سرائیکی وسیب وچ ایہ لولی "لولی ڈیواں لال کوں " بہوں مفصل اے۔ ایندی مثال جگ مشہورحمید اختر آپݨی کتاب " کال کوٹھڑی " وچ ڈیندے:

> " اوندے مطابق ہک نوجوان جیڑھا پھاسی چڑھݨ آلا ہا روز رات
> کوں پر سوز لوک گاوݨ گاندا ہا ۔باقی قیدی اوندی پُرسوز آواز
> کنوں محفوظ تھیندے ہن۔ ایہ انھیں دے دل کیتے تسلی دا
> باعث ہا۔ "(١٦)

اسلم رسولپوری بطور نقاد :

اسلم رسولپوری سرائیکی ادب وچ بہوں وڈے نقاد ہن جیندا سرائیکی ادب وچ تنقیدی کم دے جائزہ وچ انہاں دیاں ست کتاباں (مارکسی نقطہ نظر تے ساڈا ادب ، تلاوڑے ، نتارے ، لیکھے ، سرائیکی ادب وچ معنی دا پندھ ، سرائیکی تنقید تے مابعد نوآبادیاتی نظریہ ، سرائیکی وچ ہیئتی تنقید) شامل ہن۔ جنہاں دا تنقیدی ویورا کیتا ونچ سگدے تے تنقیدی جائزہ وی گھدا ونچ سگدے۔

"مارکسی نقطہ نظر تے ساڈا ادب"ترقی پسند تنقید ی کتابچہ ھے ایندے وچ جزوی طور تے اردو ادب دا جائزہ تے ول ڈیرہ غازیخان وچ اردو ادب دے موضوع تے تھوڑی جہیں لکھت ہے جزوی طور تے سرائیکی ادب دا جائزہ وی گھدا گیا۔ ایں کتابچے وچ آغا اعجاز اکرم (مرحوم) تے کیف انصاری دا خصوصی ذکر۔ جیڑھے رجحان دے اعتبار نال آغا اعجاز اکرم (مرحوم) تے کیف لغاری دا خصوصی جیڑھے رجحان دے اعتبار نال آغا اعجاز اکرم ترقی پسندیت تے کیف لغاری جدیدیت دے ضمن وچ آندے ہن۔ڈاکٹر واصفہ جبین آپݨی کتاب "اسلم رسولپوری: ہک نظریہ ساز نقاد" وچ ایں کتابچے دے ڈوجھے ایڈیشن وچ مارکسی نظریے کوں تخلیقی انداز وچ ورتݨ دے بارے لکھدن:

> "تاہم "مارکسی نقطہ نظر تے ساڈا ادب" دا چالہی سال دے بعد ڈوجھا ایڈیشن ۲۰۱۰ء وچ آندے۔ جیندے پڑھݨ نال اندازہ تھیندے اسلم رسولپوری دی ادبی فکر وچ خاطر خواہ تبدیلی دے باوجود انہاں مارکسی نظریے نال کاملاً آپݨا ناطہ نئیں توڑیا بلکہ انہاں ایں نظریے کوں تخلیقی انداز وچ ورتیے۔" (١٧)

"تلاوڑے" تنقیدی مضامین دا مجموعہ ھے ایندا انتساب عظیم وجودی فلسفی ژاں پال سارتر دے ناں ہے۔ سارتر ظلم و جبر اگھوں جھکݨ کوں انکار کرتے وجود دا احساس ڈیوائے ایندے افکار و نظریات دنیا دی تمام زبانیں دے ادب تے گہرے نقوش چھوڑئن۔ الیاس جسارت خیالی آپݨی کتاب "سرائیکی اہل قلم کی تحقیق، تنقیدی اتے شعری خدمات" وچ سارتر دے افکار و نظریات بارے لکھدے:

THE STUDY OF RELIGION AND HISTORY

Vol.4 No.1 2026

ISSN P : 3006-3329

ISSN E : 3006-3337

"عظیم وجودی فلسفی سارتر کے افکار و نظریات سے بے حد متاثر نظر آتے ہیں۔ موصوف نے سارتر کے مختصر حالاتِ زندگی کے ساتھ اس کے فکری پہلوؤں کو بھی دریافت داری سے اجاگر کیا ہے۔" (۱۸)

آکھیا ویندے جو وجودیت موجودہ دور دا فلسفہ اتے خواجہ فرید دی ایہہ خصوصیت موجودہ وجودیت دے بانی کرکیگارڈ ہن ۔ اے لیکن خواجہ فرید دا وحدت الوجود دا نظریہ بذاتِ خود ہمیشہ متنازعہ فہم رہئیے۔ ایں نظریے دے خالق ابن عربی (حلاج) تے کفر دا فتویٰ لایا گیا تے اوں دور وچ بہوں سارے علماء نے ایں نظریے کوں رد کر ڈتا۔ ایویں اسلم رسولپوری آپݨی کتاب "تلاوڑے" وچ وجودیت بارے لکھدن:

"وجودیت کیا ہے؟ ایہہ ہک پیچیدہ فکر ہے۔ ایہہ اشمالیت وانگوں کوئی باقاعدہ نظامِ فکر نہیں تے نہ اینکوں کوئی مضبوط فلسفہ آکھیا ونج سگدے۔" (۱۹)

"نتارے" وچ موضوعات دا تنوع ھے۔ ایندے وچ اساکوں اسلم رسولپوری دا فکری تے تحقیقی لکھتیں وچ آپݨے اسلوبی حسن کوں قائم رکھئے۔ ایں کتاب کوں "تلاوڑے" دے بعد اسلم رسولپوری دے فکری ارتقاء دی اگلی کڑی قرار ڈتا ونج سگدے۔ تاہم ایں کتاب دے وچ شامل جائزے "جھومری جھم ڑے تے اوندے کچھ علامتی کردار" کوں سرائیکی تنقیدی ادب وچ بہوں اہمیت حاصل ہے۔ ایں مضمون رفعت عباس دی شاعری دا تفہیم کیتے مثبت کردار ادا کیتے۔ اسلم رسولپوری آہدن جو میکوں ذاتی طور تے کچھ دانشوریں آکھیا ہا جو ایں مضمون کوں پڑھݨ دے بعد ہک واری ولا اساں جھومری جھم ڑے دا مطالعہ کیتا۔

ڈاکٹر واصفہ جبین آپݨی کتاب "اسلم رسولپوری: ہک نظریہ ساز نقاد" وچ کتاب 'نتارے' دے نظریات بارے لکھدی اے:

"اسلم رسولپوری دی ادبی فکر وچ "تلاوڑے" دے بعد آوݨ والی تبدیلی کوں "نتارے" ساڈے اتے واضح کریندی ہے۔ ایندے وچ فرانسیسی ادبی تے نظریے ساختیات دے خلاف مزاحمت نظر آندی ہے۔" (۲۰)

'لیکھے' وچ جدید نظریات دے بارے وچ نظری تنقید دے مضامین ہن۔ انہاں دی روشنی وچ ہک آدمی نظم دے مفہوم دا انفرادیت دے حوالے نال جائزہ گھدا۔ خواجہ فرید دے فکری حوالے نال اوندے فکر دے حیاتی دے ڈھیر سارے نویں پہلووں دی طرف اشارہ کرݨ دی کوشش کیتی گئی ہے۔جسارت خیالی آپݨی کتاب 'سرائیکی اہل قلم کی تحقیقی، تنقیدی اور شعری خدمات' وچ لیکھے کتاب وچ متن دی شرح بارے لکھدے:

" 'لیکھے' اسلم رسولپوری کی جدید تنقید کے تناظر میں بڑی اہمیت کی حامل کتاب ہے جس میں متن کی شرح، مصنف کی موت، تخلیق کا عمل اور ادبی نقاد کا منصب جیسے موضوعات پر نظری تنقید کی روشنی میں سیر حاصل بحث کی گئی ہے۔ فاضل مصنف نے متن کی شرح کے تناظر میں تاریخی سہارے کے کر نہ صرف متن کا ماخذ بتایا ہے بلکہ انہی علمی بحث کو دلچسپ انداز میں آگے بڑھاتے ہوئے واضح کیا ہے کہ متن کی شرح کے نکات کے گرد گھومتی ہے۔" (۲۱)

THE STUDY OF RELIGION AND HISTORY

Vol.4 No.1 2026

ISSN P : 3006-3329

ISSN E : 3006-3337

"سرائیکی ادب وچ معنی دا پندھ" ایہہ اسلم رسولپوری دی جدید فکری نظریات تے مبنی فکر انگیز تنقیدی کتاب ھے جیہڑی لکھاری دی علمی مباحث تے فکری ارتقاء دی آئینہ دار ہے۔ ایں کتاب کوں ڈو حصیں وچ تقسیم کیتا گئے ہک شعری ادب تے ڈوجھا نثری ادب۔

اسلم رسولپوری نے سرائیکی دے انقلابی شاعر اقبال سوکڑی دے دوہوں، غزل تے آزاد نظم دے تناظر وچ اوندے شاعرانہ مقام دا تعین آپݨی جدید فکر دی روشنی وچ خوب کیتے- اقبال سوکڑی دے فکر و فن کوں مزید سمجھݨ سانگے خاکسار دی کتاب 'اقبال سوکڑی: شخصیت و فن دا مطالعہ' لکھاری نے محمد اعظم سعیدی دے شعری مجموعے "اکھیں وچ دوزخ" دا مختصر مگر جامع تجزیہ کریندیں ہوئیں آکھیے کہ اوندی اپݨے وسیب نال پیار مظلوم طبقیں نال ہمدردی تے روشن فکری جیہیں خوبیاں واضح نظر آندن۔ ایں طرح اسلم رسولپوری نے اپݨے مضمون وچ عبد المجید ذوق کوں ظلم دے اگوں ہتھیا ر نہ سٹݨ آلا آکھیے۔ ایہہ انہاں دی شاعری دی انقلابی فکر دا آئینہ دار ھے۔

" لغاری رہے نہ
مزاری رہے
جنگ جاری رہے جنگ جاری رہے
"(۲۲)

"سرائیکی تنقید تے مابعد نوآبادیاتی نظریہ" اسلم رسولپوری دی پیچیدہ کتاب ھے۔ اے کتاب آپݨی فکر تے ساخت ڈوہائیں اعتبار نال پیچیدہ ہے۔ ایں کتاب دی ساخت دی پیچیدگی اوندی فکر نال جُڑی ہوئی ہے۔ ایندی ساخت دی پیچیدگی کوں سمجھݨ کیتے آکھیاونج سگدے ایندیاں کئی پرتاں ہن۔ ایندی پہلی پرت نظریاتی ہے۔ نظریاتی سطح وچ انہیں مابعد نوآبادیاتی سطح وچ انہیں دی مابعد نوآبادیاتی جمالیات دا پیکج وی شامل ہے۔ چھیکڑے تے انہیں مابعد نوآبادیاتی تنقید دا تصور واضح کیتے۔ ایندی ڈوجھی پرت تاریخی تے تحقیقی ہے۔ تاریخی حوالے نال اسلم رسولپوری نوآبادیاتی ادب دا تاریخی تعارف کریندے تے نوآبادیاتی ادب وچ کالونائزڈ لوکیں دی شناخت (Identity) دی تشکیل دا جائزہ گھندے۔ تریجھی پرت وچ مابعد نوآبادیاتی افریقی ادب دا تعارف تے تجزیہ پیش کیتے۔چوتھی پرت اطلاقی ہے۔ سرائیکی ادب کوں مابعد نوآبادیاتی فکر نال پرکھیا گئے۔ڈاکٹر واصفہ جبین اپݨی کتاب "اسلم رسولپوری: ہک نظریہ ساز نقاد" وچ لکھدی اے:

"اسلم رسولپوری دی کتاب "سرائیکی تنقید تے مابعد نوآبادیاتی نظریہ" انہیں دی تنقیدی فکری بہترین کتاب سمجھی ویندی ہے۔ جیڑھی سرائیکی وچ مابعد نوآبادیاتی تنقید دی پہلی کتاب ہے۔" (۲۳)

"سرائیکی وچ ہیئتی تنقید" اسلم رسولپوری دی تنقید دے حوالے نال ہک اہم کتاب ھے جیندے وچ ہیئتی تنقید دا تنقیدی جائزہ گھدا گئے ۔ایندے وچ سرائیکی شاعری تے ہیئتی تنقید دا اطلاق وی کیتا گئے ۔ڈاکٹر واصفہ جبین اپنی کتاب "اسلم رسولپوری: ہک نظریہ ساز نقاد" وچ اسلم رسولپوری دی کتاب "سرائیکی وچ ہیئتی تنقید" دے بارے لکھدی ھے:

"سرائیکی وچ ہیئتی تنقید" اساکوں ہیئتی تنقید نال سنجاݨو کریندی اے آتے ایندے وچ ہیئتی تنقید دا. سرائیکی شاعری تے اطلاق وی کیتا گئے۔" (۲٤)

اسلم رسولپوری اپݨی کتاب دی جلد تے فلیپ ایں لکھدے:

THE STUDY OF RELIGION AND HISTORY

Vol.4 No.1 2026

ISSN P : 3006-3329

ISSN E : 3006-3337

"سرائیکی ادب دے بہوں سارے اہم موضوعات کوں اسلم رسولپوری دے تنقیدی وژن اپݨے اندر سمو گھندے۔ پچھلے کتاباں وچ اسلم رسولپوری دی تنقیدی شعور دی ونت معنویاتی تے افتراق رہی اے۔ ایں کتاب وچ آپݨی آئیڈلوجیکل کمٹ منٹ کوں جدید لسانیاتی آگہی نال ݨلا تے سرائیکی تنقید کوں گہراں ڈتی اے۔"(۲۵)

اسلم رسول پوری بطور ماہر لسِان :

اسلم رسولپوری سرائیکی ادب وچ بہوں وڈے ماہر لسانیات ہن تے او ابتدائی محققین وچوں ہن جنہاں سرائیکی زبان دے ارتقاء تے ترویج کیتے اپݨا کردار ادا کیتے۔ انہاں ابتدائی لوکاں سرائیکی زبان دی قدامت تے ایندے لسانی خاندان بارے کھوج لائے۔مکھݨ وانگوں چٹی تے ماکھی وانگوں مٹھی سوہݨی سریلی تے دل بھمدی سرائیکی بہوں قدیم تے وسیع زبان اے۔ڈاکٹر شہباز ملک دے مطابق:

"لسان' جیندے توں لفظ "لسانیات" بنڑیے عربی زبان دا لفظ ہے۔ جیندا مطلب زبان ہے جب کہ اصطلاحی مطلب وچ لسانیات دے معنی زبان یا زباناں دے علم دے ہن۔ اینکوں انگریزی وچ 'لینگوئسٹکس' ہندی وچ 'بھاشامتر' تے گورمکھی (پنجابی) وچ بھاشا گیان تے اردو پنجابی وچ 'لسانیات' دا ناں ڈتا ویندے۔" (۲٦)

بشیر احمد ظامی بہاولپوری دے مطابق:

" انھیں دی زبان کوں اسورکی سڈیا ونیدا ہا اسورکی بعد وچ سرائیکی بݨ گئے ۔"(۲۷)

"سرائیکی رسم الخط کی مختصر تاریخ" ، لسانیاتی تے رسم الخط دے حوالے نال ہک اہم تے معتبر کتاب ھے۔ جیڑھی ٤٨ صفحات تے ست عنوانیں تے مشتمل ہے۔ ایں کتاب کوں اسلم رسولپوری تے عمر کمال خان نے ترتیب ڈتے۔سرائیکی زبان وچ آوازیں دے انہیں دی صورت خطی از پروفیسر جیکی فرسیکل (لندن یونیورسٹی)۔ سرائیکی رسم الخط دے بارے آپݨی رائے دا اظہار کریندے ہوئے آکھیا ہے کہ:

" کہیں زبان دی آوازیں کوں رسم الخط دی تحریری شکل ڈیوݨ وچ جیڑھے مسائل پیش آندن انہیں دی تعداد ہمیشہ وڈی ہوندی ھے ۔ بہوں سارے عوامل وچوں بالخصوص ایندے کیتے تمام مستند رسم الخط تاریخ تے ثقافت دے پیچیدہ پس منظر اینکوں مربوط رکھݨا پوندے۔ کوئی وی رسم الخط ہووے ایندے وچ ہک نہ ہک خصوصیت ضرور ہوندی ہے ۔ جیندی وجہ نال ایں رسم الخط کوں اے قدرت حاصل ہے جو او زبان دے مختلف آوازیں دا فرق ظاہر کر سگے ۔ (۲۸)

"لسانی مضامین" سرائیکی لسانیات بارے ہک اہم کتاب ھے، جیندے کل مضمون ۹۰ ہن۔ دا انتساب وچ انہاں آدی واسیں دا ناں ہے جیئں وادئ سندھ وچ سب کنوں پہلے ہک زبان آلاوݨ دا اہر کیتا ہئی۔اسلم رسولپوری دی کتاب دے بارے ایڈووکیٹ منیر احمد ثاقب لکھدن جو:

"سرائیکی زبان دا مسئلہ وی کجھ ایہو جیہاں ہے ، جو ایں دی اصل پنجابی کوئینی بلکہ اے لسانیں دے جیڑھے خاندان نال

THE STUDY OF RELIGION AND HISTORY

Vol.4 No.1 2026

ISSN P : 3006-3329

ISSN E : 3006-3337

تعلق رکھیندی ھے۔ اوندا اج تئیں حوالہ ایں کتاب دے علاوہ ہیا کتھائیں وی نہیں ملیا ۔ اینجھیاں غلطیاں اتنی وڈی تے عظیم زبان جیڑھی جو ایں خطے وچ ہمیشہ ہولی ویندی رہی ہے، ہنڑ تک سوئی وانگوں ایں کوں گندھیاں رہ گئین ۔ لیکن انھیں دشمن عناصر دیں کوششیں دے باوجود وی ایہہ زبان ختم نہیں تھئی نہ ہی ایں زبان کوں کوئی وڈا نقصان پہنچے۔ اتے اے سہرا اسلم رسول پوری تے باقی دوستیں دے سر ھے ۔ جئیں ڈینہہ رات محنت کیتی ھے ۔" (۲۹)

'سرائیکی دیاں ہچکار آوازاں' سرائیکی لسانیات بارے ہک اہم تے معتبر کتاب ھے ایندے کل صفحات ۳۸ ہن۔ تے ایں کتاب دا انتساب اسلم رسول پوری اپنڑی پیاری دھی ڈاکٹر واصفہ جبیں دے ناں کیتے۔منڈھ وچ انسان صرف کلھے لفظ الیندا ہا۔ جیویں جو ہک نکا ہال آپنڑی ماں ہولی سکھدیں ہوئیں کریندے۔ او منڈھلا انسان ایں ہک لفظ کنوں کئی مفہوم مراد گھندا ہا۔ جیرھلے شینہ دا لفظ اہدا ہا تاں اوندا مطلب ہوندا ہا شینہ آندا پئے ۔ جیندے وچ "لکھاری ولوں " دے علاوہ سولہاں مضامین درج ہن ۔ لیکن حصے ترائے بنڈن پہلا حصہ مسائل جیندے وچ یارہاں مضامین ہن تے ول ڈوجھا حصہ مسائل جیندے وچ ترائے مضامین ہن تے تریجھا حصہ جائزے جیندے وچ ڈو مضامین شامل ہن ۔پہلا انسانی سفر پنجاہٹھ ہزار سال پہلے افریقہ کنوں شروع تھیااتے چالہی ہزار سال پہلے آسٹریلیا وچ ونج مکیا تے ایویں ڈوجھے سفر دے بارے وچ لکھدے:

"ات واسطے اساں آکھ سگدوں جو سرائیکی علاقے دی سب کنوں پہلے واسی پراٹی افریقی ہنڑ اتے اتھوں دی پہلی ہولی ہک قدیم افریقی زبان ہئی۔ جینکوں لسانی آثاریات دا ماہر ایڈونائی لینڈ صحارن زبان دا ناں ڈیندے: (۳۰)

اسلم رسولپوری بطور مرتب و متراجم:

اسلم رسولپوری سرائیکی ادب وچ بہوں وڈے مرتب و متراجم ہن جیندا ترجمہ نگاری دے حوالے نال بہوں وڈا کم اے ایں کم دا جائزہ گھندے ہوئیں انہاں دیاں ڈو کتاباں موضوع دے حوالے نال اعلیٰ تے معیاری سودھیاں ہن ۔ اسلم رسول پوری دیاں سرائیکی ترجمہ نگاری دیاں کتاباں(ارسطو دی بوطیقا ، کمیونسٹ مینی فیسٹو: اشتمالی اعلان نامہ) دا احاطہ اتے ترجمہ نگاری دا تجزیاتی کم دا جائزہ پیش کیتا ویندے ۔

"ارسطو دی بوطیقا" ترجمے دے حوالے نال ہک اہم تے معتبر کتاب ھے۔ "سرائیکی وچ ارسطوشناسی دی روایت" ہک مضمون ھے جیڑھا اسلم رسولپوری نے خود لکھئیے تے ایندے وچ ارسطو دے بارے لکھدے کہ:

"ارسطو یونان دا مہان فلسفی، سائنسدان تے نقاد ہا۔ اوندی کتاب بوطیقا (Poetica) دے عالمی ادب تے اثرات ایڈے زیادہ ہن جو انہاں دا تخمینہ وی نہیں لایا ونج سگدا۔ آکھیا ویندے مغرب وچ انجیلِ مقدس دے بعد سبھ توں ڈھیر ارسطو دی فکر تے لکھیا گئے۔ " (۳۱)

"سرائیکی قومی سوال" کتاب ہک اہم تے سیاسی شعور دا جائزہ رکھدی ھے۔ ایں کتاب دے کل صفحات ٤٨ ہن تے ایں کتاب دا انتساب ملوئیوں، جاٹوں تے کھوکھراں دے نال جئیں نے سرائیکی خطے تے حملہ کرنڑ والیں کوں عبرت ناک سبق ڈتے۔سرائیکی قومی شعور انہاں دی راہ وچ رکاوٹ

THE STUDY OF RELIGION AND HISTORY

Vol.4 No.1 2026

ISSN P : 3006-3329

ISSN E : 3006-3337

اے اِتے او اپڑے آپ کوں اپڑی دھرتی نال جوڑتے اپڑی زبان اِتے ثقافت دے دفاع کیتے قومی سیاسی اکائی دے حصول دی جدوجہد کریندا پیا اے اِیں واسطے او خصوصی طور تے اِیں تحریک دے کارکنیں کوں غیر محسوس طور تے اپڑا نشانہ بنڑا تے نظریاتی طور تے تقسیم کریندن اِتے بعض اوقات طبقاتی سوال دے ذریعے اِنہاں کوں گمراہ کریندن :

> "سرائیکی قومی شعور دی Growth (ودھارے/پالڑ) وچ کجھ سیاسی کارکن وی رکاوٹ ہن اِنہاں وچوں بعض اپڑے ذاتی مفادات دی بنا تے یکجہتی نہیں چاہندے، اِنہاں وچوں بہوں سارے ہک ڈوجھے دی کھینچا تانی نال الزام تراشی وی کریندن اِیندے وچ ہک عنصر اِنہاں پارٹیاں دی قیادت دے شخصی رویئے وی ہن جیڑھے ڈوجھے شخص دی قیادت تلے کم نہیں کرڑ چاہندے۔"(۳۲)

حوالہ جات

۱۔ واصفہ جبیں، ڈاکٹر ، " اسلم رسولپوری: ہک نظریہ ساز نقاد " ، فکشن ہاؤس ، لاہور ، ص: ۷

۲۔جمشید احمد کمتر ،" تاریخ احمدانی (حصہ اول)" ، گلگشت پرنٹنگ پریس ، ملتان ، دسمبر ۱۹۹۹ء ، ص:۹۰

۳۔ تلاوڑے ، بزم ثقافت ٤ مائی مہربان چوک فوارہ ، ملتان ، ستمبر ۱۹۸۷ء ، ص : ۱۲۰

٤۔ بحوالہ سروس بک ریکارڈ ، (بمطابق فوٹو کاپی) مملوکہ گورنمنٹ سکول بکھر پور ضلع ڈیرہ غازی خان

٥۔واصفہ جبیں، ڈاکٹر ، " اسلم رسولپوری: ہک نظریہ ساز نقاد " ، فکشن ہاؤس ، لاہور ، ص: ۷

٦۔ایضاً ص: ۱۱

۷۔رسولپوری، محمد اسلم، تلاوڑے، ملتان، بزمِ ثقافت ٤ مائی مہربان چوک فوارہ، ستمبر ۱۹۷۸ء ، ص: ۱۲۰

۸۔ واصفہ جبیں، ڈاکٹر ، " اسلم رسولپوری: ہک نظریہ ساز نقاد " ، فکشن ہاؤس ، لاہور ، ص: ۸

۹۔رسولپوری، محمد اسلم، تلاوڑے، ملتان، بزمِ ثقافت ٤ مائی مہربان چوک فوارہ، ستمبر ۱۹۷۸ء ، ص: ۱۲۱-۱۲۰

۱۰۔ رسولپوری، محمد اسلم، سچل سرمست ، عمر کمال خان (سیکرٹری) بزمِ ثقافت ، ملتان ، ۱۹۷۷ء، ص : ١٦

۱۱۔ رسولپوری ،محمد اسلم، دو قدم کا ساتھی، ڈیرہ غازیخان، بزمِ ادریس ،رسولپور، ۱۹۷٦ء، ص: ٤۸

۱۲۔ رسولپوری، محمد اسلم، بیدل سندھی، ملتان، بزمِ ثقافت، اگست ۱۹۷۸ء، ص: ۱۵

۱۳۔ رسول پوری، محمد اسلم ، وگھری زندگی ، دی سندھ پرنٹنگ پریس ، ڈیرہ غازیخان، اپریل ۱۹۸۰ء ، ص: ۳۱

۱٤۔ رسولپوری، محمد اسلم، حمل لغاری ، منظور پرنٹنگ پریس لاہور ، ۱۹۸۱ ء ، ص: ۲۷

۱۵۔ ایضاً ص: ۳۹

۱٦۔ رسولپوری ، محمد اسلم ، سرائیکی لوک موسیقی ، سرائیکی پبلیکیشنز ،رسول پور ، ۲۰۱۸ ء ، ص: ۳۰

۱۷۔ حمید الفت ملغانی، سرائیکی ادبی پرکھ ۲۰۱٤ء، سرائیکی ادبی بورڈ (رجسٹرڈ)، ملتان، اپریل ۲۰۱۸ء، ص: ، ١٤

THE STUDY OF RELIGION AND HISTORY

Vol.4 No.1 2026

ISSN P : 3006-3329

ISSN E : 3006-3337

۱۸۔ جسارت خیالی، سرائیکی اہل قلم کی تحقیق، تنقیدی اور شعری خدمات، جھوک پرنٹرز، ملتان، اکتوبر ۲۰۲۰ء، ص: ۱۹
۱۹۔ رسولپوری، محمد اسلم ، تلاوڑے، ملتان: بزمِ ثقافت، ستمبر ۱۹۸۹ء، ص: ۲۶-۲۷
۲۰۔ واصفہ جبیں، ڈاکٹر ، " اسلم رسولپوری: ہک نظریہ ساز نقاد " ، فکشن ہاؤس ، لاہور ، ص:۱۵۔۱۶
۲۱ ۔ جسارت خیالی، سرائیکی اہل قلم کی تحقیق، تنقیدی اور شعری خدمات، جھوک پرنٹرز، ملتان، اکتوبر ۲۰۲۰ء، ص: ۲۳
۲۲ ۔ رسولپوری، محمد اسلم، سرائیکی ادب وچ معنی دا پندھ، رسولپور، سرائیکی پبلیکیشنز، ۲۰۱٤ء، ص: ۲٦۱
۲۳ ۔ واصفہ جبیں، ڈاکٹر ، " اسلم رسولپوری: ہک نظریہ ساز نقاد " ، فکشن ہاؤس ، لاہور ، ص: ۱٦
۲٤ ۔ واصفہ جبیں، ڈاکٹر ، " اسلم رسولپوری: ہک نظریہ ساز نقاد " ، فکشن ہاؤس ، لاہور ، ص: ۱۷
۲۵۔ رسول پوری ، اسلم ، ڈاکٹر ، مارکسی نقطہ نظر تے ساڈا ادب ، فلیپ ، سرائیکی پبلیکیشنز ، رسول پور
۲٦ ۔ شہباز ملک، ڈاکٹر، "پنجابی لسانیات"، لاہور: عزیز بک ڈپو، طبع سوم، ۱۹۹٦ء، ص: ۱۸
۲۷ ۔ ظامی، بشیر احمد، بہاولپوری ،سرائیکی زبان کا ارتقاء، بہاولپور، مرکز سرائیکی زبان و ادب،۱۹۷۰ء ، ص:۲۱۰
۲۸ ۔ کرسٹو فرشیکل ، ڈاکٹر ، (مضمون) سرائیکی رسم الخط کی مختصر تاریخ، ملتانِ ، بزمِ ثقافت ، ۱۹۷٦ء ، ص : ٤۱۔٤۲
۲۹ ۔ ایڈووکیٹ، منیر احمد ثاقب، (مضمون) لسانی مضامین، سرائیکی پبلیکیشنز، رسول پور،اگست ۲۰۰٦ء، ص: ٦۵
۳۰ ۔ رسولپوری، محمد اسلم، "سرائیکی قومی سوال"، سرائیکی پبلیکیشنز رسولپور، تحصیل جام پور، ضلع راجن پُور، ۲۰۰۶ء، ص: ۱۲
۳۱۔ رسولپوری ،محمد اسلم، ارسطو دی بوطیقا، فکشن ہاؤس، لاہور ، ۲۰۲۳ء، ص: ٦
۳۲۔ رسولپوری ، محمد اسلم ، سرائیکی قومی سوال ، سرائیکی پبلی کیشنز رسول پور ، جام پور ،ضلع راجن پور،۲۷ جنوری ۲۰۰٦ ء ، ص: ٤۲